

PORONIA ERICI, EEN KLEINE SOORT SPELDEPRIK-ZWAM IN NEDERLAND

Leo Jalink, Hansenstraat 70, 2316 BM Leiden

Poronia erici can easily be distinguished from *Poronia punctata* by the larger spores, the usually small carpophores and the substrate which is most often droppings of hare or rabbit. It is also known from dung of goat, wallaby and kangaroos. In north-western Europe *P. erici* seems to be restricted to coastal dune-area's. In the Netherlands it was known from the Isle of Texel. A second collection from the coastal dunes near Castricum is reported here. Two more were discovered in the private herbarium of Van Eyndhoven that has recently been handed over to the Rijksherbarium, Leiden. In the collections of this institute another typical and one aberrant specimen were found. The last one had relatively large carpophores and was growing on horsedung.

De Speldeprikzwam, *Poronia punctata* (L.:Fr.)Fr., is een mestbewonende ascomyceet verwant aan de Korsthoutskoolzwam (*Ustulina deusta*) en het Geweizwammetje (*Xylaria hypoxylon*). De Speldeprikzwam behoort tot de familie Xylariaceae van de orde Sphaeriales en wordt gekenmerkt door vruchtlichamen met een vlakke, lichtgrauwgrijze bovenzijde waarin als zwarte speldeprikjes de mondingen van de perithecia zichtbaar zijn. Evenals de andere soorten van het geslacht *Poronia* heeft *P. punctata* elliptische, gitzwarte, gladde sporen met een overlangse kiemspleet (zie figuur 1d) en ascustoppen die intens kleuren in Melzer's reagens.

De Speldeprikzwam heeft een bijna kosmopolitische verspreiding en moet in vroeger tijden vrij algemeen geweest zijn op de mest van paarden en in mindere mate allerlei andere landbouwhuisdieren. Rond de eeuwwisseling, dus ongeveer met de opkomst van de kunstmest is deze soort in grote delen van Europa zeer sterk achteruitgegaan (Lohmeyer & Benkert, 1988). Ook in Nederland is de soort zo goed als verdwenen. *Poronia punctata* houdt aan deze ellende wel de eerste plaats op de Europese top-tien van meest bedreigde soorten over. De schaarse recente vondsten komen meestal uit natuurgebieden.

Zelf heb ik nog nooit een Speldeprikzwam gevonden, hoewel ik er best wel vaak naar uit heb gekeken in de begraasde natuurgebieden die ik inventariseer. De grappige Nederlandse naam en het plaatje in het paddestoelengidsje van Elsevier (Lange, 1974) intrigeerden mij buitengewoon. Ik was dan ook blij verrast toen ik van een collega een konijnekeuteltje met daarop een klein speldeprikzwammetje kreeg. Zij had het gevonden tijdens een vegetatieonderzoek in het duingebied van de Provinciale Waterleiding Noord-Holland en nog jaren bewaard zonder te weten wat het was. Het zwammetje ziet er uit als een klein 1½ mm hoog en 2 mm breed, zwart tonnetje met een witte deksel met daarin ongeveer 14 zwarte speldeprikjes, dus nogal afwijkend van de meeste afbeeldingen van *Poronia punctata*. Ik herinner-

de me echter een foto in het Zeitschrift für Mykologie en zo was de determinatie snel geschied: *Poronia erici* Lohmeyer & Benkert (1988).

Poronia erici onderscheidt zich volgens Lohmeyer en Benkert (1988) van *Poronia punctata* door de volgende punten: duidelijk langere en vooral bredere sporen, kleine vruchtlichamen met veel kortere steel, gebonden aan konijnekeutels, tot dan toe alleen nog in de buurt van zeekusten. Lohmeyer en Benkert brengen het sporematenverschil helaas nogal verpakt in een niet al te overzichtelijke tabel. Wanneer we echter daarvan alleen de collecties *Poronia punctata* van het vasteland van Europa nemen die door hen zelf gemeten zijn dan komen we op sporematen van $(12-17,5-24(-27) \times (7,5-8-10 \mu\text{m})$. De maten voor *Poronia erici* zijn $(22-25-32(-33,5) \times (12-14-18(19,5) \mu\text{m})$. Hieruit blijkt dat de breedte een absoluut scheidend kenmerk vormt. Helaas heb ik wel gemerkt dat het soms erg moeilijk is om rijpe ascosporen te vinden.

Volgens de originele beschrijving zijn de vruchtlichamen van *Poronia erici* schijf- tot tolvormig met een doorsnede van $1\frac{1}{2}$ tot 6 mm. De steel is breed en kort (tot 6(-20) mm) en grotendeels in het substraat verborgen. Er zijn maximaal 20 speldeprikjes. Marcel Groenendaal noemt in de beschrijving van zijn collectie aantallen van 2 tot 4 voor de kleinste exemplaren en 20 tot 25 voor de grootste. Een leuk detail is dat hij per konijnekeuteltje tussen de 3 en 15 vruchtlichamen vond.

Naast beide reeds genoemde soorten komt in Zuid-Europa nog een derde soort voor: *Poronia oedipus* (Mont.) Mont. Deze onderscheidt zich van beide andere soorten door de relatief lang en slank gesteelde vruchtlichamen en het vrij kleine, bij ouderdom zwart wordende vlakke deel. De sporen meten $24-30 \times 12,5-15 \mu\text{m}$ en zijn dus langer dan die van *P. punctata* en smaller dan die van *P. erici*. *Poronia oedipus* is een zeer zeldzame soort.

Poronia erici wordt ongetwijfeld veel over het hoofd gezien. Lohmeyer en Benkert (1988) noemen één zekere en twee waarschijnlijke Nederlandse vondsten van hun nieuwe soort. *Poronia erici* komt blijkens de gegevens van Lohmeyer en Benkert voor in Oost- en West-Duitsland, België, Nederland en Groot-Brittannië en is in al deze landen min of meer gebonden aan de kustduinen. Geattendeerd op deze soort heb ik de collecties met de naam *P. punctata* uit het recent aan het Rijksherbarium overgedragen herbarium Van Eyndhoven eens doorgelopen en daar nog twee collecties van *P. erici* tussen gevonden. Hier volgt een overzicht van de nu bekende Nederlandse vondsten van *Poronia erici*:

1. Texel, Horsmeertjes, 17-11-1984, leg. M.M. Groenendaal, op konijnekeutels, herb. L.
2. De Zilk, Amsterdamse Waterleidingduinen, 9-9-1956, leg. R.A. Maas Geesteranus 11698, op hazekeutels, herb. L.
3. Vogelenzang, 8-10-1961, leg. J.T. Palmer, op hazekeutels, herb. PRM (Praag)
4. Castricum, duinen van de Provinciale Waterleiding Noord-Holland, april 1983, leg. M. Pheijffer, op konijnekeutel, herb. L.
5. Vogelenzang, Amsterdamse Waterleidingduinen, 3-11-1929, leg. G.L. van Eyndhoven 92, op konijnekeutel, herb. L.

6. Aerdenhout, Naaldenveld, herfst 1929, leg. G.L. van Eynhoven 91, op konijnekeutel, herb. L.

De nummers 1, 2 en 3 worden ook door Lohmeyer en Benkert genoemd. Tabel 1 geeft de resultaten van sporemetingen; de nummers 2, 3 en 6 blijken helaas geen rijpe sporen te hebben. Ter vergelijking zijn ook twee collecties van 'typische' *Poronia punctata* gemeten, met schokkend resultaat, maar leest u verder.

No lengte x breedte	Q	$\bar{L}$	$\bar{B}$	$\bar{Q}$
<i>Poronia erici</i> :				
1 26,8-31,7x14,4-16,6	-	28,0	15,3	-
2 (onrijp: 21,1-23,9x11,3-13,4)				
4 30,3-35,9x16,9-19,7	(1,39-)1,54-2,04(-2,12)	32,4	18,3	1,78
5 (24,0-)25,3-27,5x (14,2-)14,8-16,0(-16,9)	(1,46-)1,63-1,85(-1,87)	26,47	15,39	1,72
<i>Poronia punctata</i> :				
* 18,3-20,9 x 8,9-10,6	1,85-2,17(-2,22)	19,65	9,66	2,04

Tabel 1. Sporematen van *Poronia erici* en van *Poronia punctata*. Verklaring eerste kolom: nummers als in overzicht op pag. 96, * = collectie C. Bas 7290 (Grevelingen, Hompelvoet, 17-11-1977, op paardemest, herb. L.

Deze metingen zijn niet strijdig met de maten uit Lohmeyer en Benkert (1988) maar de collectie Pheijffer (no 4) valt toch nog al op door de enorm grote sporen. Het is mij niet geheel duidelijk hoe deze verschillen te verklaren zijn. Maar een donderslag bij heldere hemel was de tweede collectie van *P. punctata* die ter vergelijking gemeten werd (tabel 2). Het betreft collectie Th.W. Kuyper 2306, 23-10-1982, Vroongronden op Schouwen, op mest van paarden:

No lengte x breedte	Q	$\bar{L}$	$\bar{B}$	$\bar{Q}$
* 26,9-33,4x14,9-17,7	1,61-2,00	29,7	14,9	1,79

Tabel 2. Sporematen van collectie Kuyper 2306.

Deze maten stemmen veel beter overeen met wat we zo juist voor *P. erici* hebben geleerd. Bij nader inzien blijken ook de afmetingen van de vruchtlichamen niet strijdig met de opgegeven waarden voor *Poronia erici*. De doorsnede varieert van 2 tot 5 mm, in één geval 7 mm. Gemiddeld zijn ze wel groter dan de exemplaren van *Poronia erici* haze- en konijnekeutels en ook de vorm is iets anders. Het substraat blijft echter een probleem.

Een tweede indicatie dat *Poronia erici* niet simpelweg een kleine soort op konijnekeutels is wordt gegeven door de tekst op een convolutie dat ik vond in de collectie buitenlandse fungi van het Rijksherbarium. Het betreft nr 60 van de serie

Fungi Fimicolae Exsiccati van Nils Lundqvist, waar *Poronia erici* genoemd wordt van geitemest in Spanje en mest van konijn, kangaroo en wallaby in Australië.

Misschien is u opgevallen dat ik nog niet gezegd heb wat de correcte naam voor de besproken collectie Kuyper is. Ik weet het niet zeker maar neig tot *Poronia erici*. Dit probleem lijkt mij voer voor ascomycetenkenners en daar reken ik mijzelf niet toe. Let u in de komende tijd eens op paardehopen en konijnekeuteltjes in het duin en als u een *Poronia* vindt, meet dan de sporen eens. Ik ben benieuwd. Het Rijksherbarium kan ook nog wel wat collecties van *Poronia erici* gebruiken.

LITERATUUR

Lange, M., 1974. Elseviers Paddestoelengids. 2^e druk. Amsterdam/Brussel.

Lohmeyer, T.R. & D. Benkert, 1988. *Poronia erici* - eine neue Art der Xylariales. Z. Mykol. 54(1): 93-102.

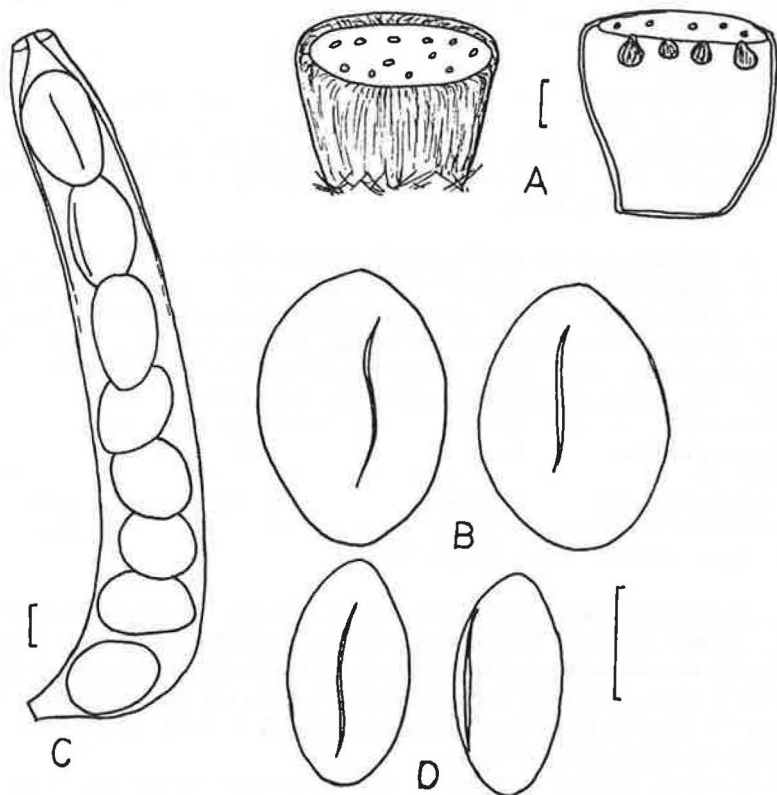

Fig. 1. *Poronia erici*: a. habitus en dwarsdoorsnede; b. sporen; c. asci; *Poronia punctata*: d. sporen. a-c coll. Van Eyndhoven 92; d. coll. Bas 7290; a. maatstreepje 1 mm; b-d. maatstreepje is 10 μ m.